

چگونگی شکل‌گیری آموزش و پرورش نوین در اهواز

● محمد امیری*

اشاره

آموزش و پرورش به معنای نظام یاددهی - یادگیری، مهم‌ترین زیرساخت و بنیان تمدن در هر جامعه است. به نسبتی که هر جامعه از نظام آموزشی کارآمد و پویا برخوردار باشد، به همان نسبت دارای شاخص پیشرفت و تمدن است. خوزستان، به‌ویژه شهرستان اهواز، در این زمینه پیشینه کمی و کیفی قابل قبولی دارد. از زمانی که آموزش و پرورش نوین در ایران شکل گرفت، اهواز نیز پایه پای سایر مناطق کشور، به تأسیس مراکز آموزشی و استفاده از افراد برجسته علمی برای تدریس اقدام کرد. این نوشتار به دنبال تشریح چگونگی شکل‌گیری نظام آموزشی در شهرستان اهواز است.

مقدمه

نظام آموزش و پرورش در هر جامعه‌ای نقش انتقال‌دهنده تجربیات و دانش‌ها را از نسلی به نسل دیگر برعهده دارد. رسالت این نظام علاوه بر این، باعث ایجاد تغییرات مطلوب در شناخت، نگرش و رفتار نسل‌های جوان و پویای جامعه است. در این خصوص، آنچه به خوزستان و به‌ویژه اهواز مربوط است، اینکه آموزش و پرورش بخش جدایی‌ناپذیر این سرزمین بوده است. نکته قابل‌ذکر اینکه در طول سال‌های طولانی، اهواز با چالش‌ها و حوادث متعددی روبه‌رو بوده که آموزش و پرورش را نیز تحت تأثیر خود قرار داده‌اند؛ حوادثی از قبیل جنگ‌های جهانی اول و دوم، ملی‌شدن صنعت نفت و به‌ویژه جنگ تحمیلی که در خوزستان و از جمله در اهواز پررنگ‌تر از جاهای دیگر به‌منظور پاسداشت زحمات‌های

E-mail: Ma538538@gmail.com

* دبیر بازنشسته تاریخ آموزش و پرورش استان خوزستان، اهواز

گذشتگان در عرصه دانش و آموزش و جلوگیری از فراموش شدن آن‌ها، بود. نگارنده تا جایی که منابع و امکانات اجازه داده‌اند، در پردازش مطلب و انتقال واقعیت‌ها کوشیده است.

«نامشان زمزمه نیمه‌شب مستان باد/ تا نگویند که از یاد فراموشان‌اند»
(شفیعی کدکنی)

□ آموزش و پرورش اهواز:

تا قبل از نهضت مشروطه، مانند اغلب شهرهای کشور، اهواز نیز فاقد مدارس به سبک نوین بود و آموزش کودکان معمولاً در مکتب‌خانه‌ها صورت می‌گرفت. کتاب خاطرات کهن‌مردان خوزستان می‌نویسد: «مکتب‌خانه‌های بزرگ اهواز (که البته تعداد شاگردان هر کدام بیشتر از سی نفر نبود) تا اواخر دوره قاجار عبارت بودند از مکتب‌خانه ملارضا (ترابی) در خیابان داریوش، بین خیابان‌های زاهدی و سی متری، با ۲۵ نفر شاگرد؛ مکتب‌خانه ملاغلام (قانعی) در خیابان کاوه، بین خیابان فردوسی و سعدی، با ۳۵ شاگرد و مکتب‌خانه ملافتح‌الله (معلم) در خیابان نظامی، چهارراه نظامی و نادری، با ۲۵ نفر شاگرد. علاوه بر مکتب‌خانه‌های مذکور، شش باب مکتب‌خانه پسرانه و دخترانه دیگر نیز در محله‌های اهواز وجود داشت» (تاریخ کهن‌مردان خوزستان: ۷۴، تقی‌زاده، تاریخ اهواز: ۱۸۴) پس از انقلاب مشروطه که وزارت معارف رسمیت بیشتری یافت و با پیگیری‌های نمایندگان مشروطه‌خواه در برخی استان‌ها مدارس جدید افتتاح شدند، در اهواز نیز مدرسی غیردولتی بنام چاسبیه و حمیدیه دایر شدند. این مدارس تنها مدارس اهواز تا ۱۳۰۴ بودند. با تغییر شرایط سیاسی و اجتماعی، مدارس بیشتری در اهواز تأسیس شدند و آموزش و پرورش نوین گسترش یافت. شهر اهواز تا سال ۱۳۵۱ اداره جداگانه‌ای نداشت، بلکه در اداره کل، دفتری به نام فرهنگ اهواز وجود داشت که رئیس اداره اهواز در آنجا مستقر بود. ریاست این اداره، پس از جداشدن از اداره کل، برای حدود بیست سال برعهده حسین مجذوب زنجانی و بعد از ایشان برعهده فریدون فرخ‌نیا بود. از سال ۱۳۵۱ به دو ناحیه و در سال ۱۳۶۱ به سه ناحیه و در نهایت در سال ۱۳۷۴ به چهار ناحیه افزایش یافت. بنا به گفته آقای احمدی، بازنشسته اداره کل آموزش و پرورش خوزستان: «مکان اولیه ناحیه یک در ابتدا خیابان پودات در امانیه بود، ولی بعدها به خیابان دز یعنی مکان کنونی منتقل شد. مکان فعلی ناحیه یک ابتدا دبیرستان ۲۵ شهریور بود و در سال ۱۳۵۴ به دبیرستان دکتر معین تغییر نام داد. ناحیه دو در آغاز تأسیس در باغ معین، سپس به زیتون کارمندی و بعد از مدتی به دبستان مه‌زیار در کنار پل سیاه و در نهایت به مکان کنونی در حاشیه میدان چهارشیر (شهید بندر) انتقال یافت. ناحیه سه ابتدا بین خیابان کمپانی جنوبی و بلوار آیت‌الله بهبهانی مستقر بود، ولی چند سال پیش به مکان کنونی در غرب بلوار آیت‌الله بهبهانی، روبه‌روی پارک، نزدیک مصلی و خیابان ۱۷ شهریور که جایگاه قبلی دبیرستان منوچهری بوده است، منتقل شد» (گفت‌وگو با جهانگیر احمدی، ۱۳۹۶/۵/۲).

حسین مجذوب رئیس فرهنگ اهواز

کودکستان و دبستان‌های اهواز

۱. کودکستان پرورش: این کودکستان دولتی در سال تحصیلی ۱۷-

۱۳۱۶ تأسیس شد. در شش سال اول خانم صفیه غفوری و سه سال بعد خانم افرا مدیریت آن را برعهده داشتند. سالنامه فرهنگ خوزستان سال تحصیلی ۲۵-۱۳۲۴ گزارش می‌کند که: «بعد از گذشت هشت سال از تأسیس کودکستان در اهواز، چنانکه باید و شاید جنبه استفاده عمومی به خود نگرفته است... یکی اینکه بودجه کاملی ندارد و دیگر اینکه اکثریت مردم بی‌بضاعت هستند. به این جهت فقط اشخاص متمکن می‌توانند اطفال خود را به کودکستان بفرستند...» (سالنامه فرهنگ خوزستان، سال تحصیلی ۲۵-۱۳۲۴: ۲۷).

۲. دبستان چاسبیه (دانش پهلوی): این مدرسه در سال ۱۲۸۸ ش، به مساعدت

حاج سید حسین شوشتری، میرزا عبدالحسین دهدشتی (نوه عموی معین‌التجار بوشهری)، حاج عبدالحسین حویزی، حاج ناظم بوشهری (ناظم‌الملک)، حاج فتح‌الله فتحی، احمد عجم و تعدادی دیگر از بزرگان و فرهنگ‌دوستان، در اهواز، ضلع جنوب شرقی فلکه شهدا (فلکه مجسمه یا ششم بهمن سابق) تأسیس شد و مخارج آن از طریق عوارضی که بر مال‌التجاره‌ها بسته شد و نیز شهریه داخلی و سایر کمک‌ها تأمین می‌شد. سالنامه فرهنگ خوزستان ۲۲-۱۳۲۱ در این باره چنین آورده است: «در ایامی که زمزمه تأسیس مدرسه خزعلیه به سر زبان‌ها جاری بود، در شهرستان ناصری (اهواز) که به حکمرانی شیخ چاسب فرزند ارشد شیخ خزل اداره می‌شد، مرحوم حاج سیدحسین که از سادات محترم و با نفوذ و محل اعتماد شیخ خزل و حاج رئیس‌التجار و ... بود، به خواهش جمعی از معارف‌خواهان، درصدد تأسیس یک دبستان شش کلاسی برآمد و مدرسه‌ای بنام چاسبیه (بنام شیخ چاسب) تأسیس کرد و برای حفظ دوام دبستان، با تصویب هیئت تجار، مقرر گردید که از هر عدل^۱ مال‌التجاره، یک شاهی به‌عنوان اعانه معارف دریافت دارند» (سالنامه فرهنگ خوزستان، سال تحصیلی ۲۱-۱۳۲۰: ۱۹-۲۱) ریاست این مدرسه بر عهده میرزا ابوالقاسم خان محمودی، رئیس گمرک، و مدیریت آن برعهده میرزا احمد مؤدب (برادر خسرو مؤدب) بود. برخی آموزگاران عبارت بودند از: آقایان میرزا کمال مجلسی و میرزا علی اکبر هندی. این مدرسه در سال ۱۳۰۳ به مدرسه دانش پهلوی تغییر نام داد. در سال تحصیلی ۲۴-۱۳۲۳ تعداد ۴۸۴ دانش‌آموز داشت. مدیر دبستان آقای سعید دهدشتی شاهرخ، فارغ‌التحصیل دانش‌سرای اهواز بود. تعدادی از آموزگاران

1. Adl

این دبستان قدیمی آقایان غلامحسین غفاری، عبدالنبی وفائی و کمال‌الدین تقوی بودند.

۳. دبستان حمیدیه (خیام) اهواز: میرزا حسین خان امید آورده است: «این دبستان در سال ۱۳۰۱ به مساعدت مادی شیخ عبدالحمیدخان و مباشرت میرزا سعید راه‌اندازی شد و در ماه سنبله ۱۳۰۴ به شرکت نفت انگلیس و ایران واگذار شد» (راپرت ۳۵ ماهه معارف خوزستان، میرزا حسین خان امید: ۷) سالنامه فرهنگ خوزستان در سال ۲۲-۱۳۲۱ چگونگی تأسیس این دبستان را چنین بیان می‌کند: «از زمانی که شیخ چاسب خان، فرزند شیخ خزعل، از حکومت اهواز به خرمشهر رفت و جای خود را به برادرش شیخ عبدالحمید داد، دبستان دیگری بنام حمیدیه در اهواز تأسیس گردید، ولی کارش رونق زیادی در برابر دبستان چاسبیه نداشت...» (سالنامه فرهنگ خوزستان، سال تحصیلی ۲۲-۱۳۲۱: ۲۱-۲۰). «در سال تحصیلی ۵-۱۳۰۴ در زمان ریاست آقای امید، کلاس ششم ابتدایی نیز در این دبستان گشایش یافت. در سال ۲۴-۱۳۲۳ مدیر این دبستان آقای محمدصادق مصطفوی بوده است.» (سالنامه فرهنگ خوزستان، سال تحصیلی ۲۴-۱۳۲۳: ۴۸). در سال تحصیلی ۳۳-۱۳۳۲ شش کلاس و ۴۳۲ دانش‌آموز داشت. مدیر آن سید جلال فاطمی بود.

۴. دبستان امیرکبیر «شماره یک تعلیمات اجباری»: اولین ساختمانی که از محل عوارض تعلیمات اجباری در اهواز ساخته شد، این دبستان بود که جنب دبیرستان شاهپور واقع و از لحاظ طرز تحصیل و نظافت و پاکیزگی دانش‌آموزان، از بهترین دبستان‌های اهواز بود. مدیر آن، آقای دهدشتی، دیپلمه دانشسرا و ناظم آقای ارجمندی بودند. تعداد دانش‌آموزان حدود ۳۱۰ نفر بود.

۵. دبستان هدایت و شماره ۲ تعلیمات اجباری: در تیرماه ۱۳۲۷ اولین کنگ ساختمانی دبستان شماره ۲ تعلیمات اجباری در آخرین نقطه جنوب شهر زده شد و در اواخر سال تحصیلی ۲۹-۱۳۲۸ به‌طور رسمی افتتاح شد و اهالی جنوب شهر فرزندان خود را به دبستان فرستادند. در سال ۱۳۲۸ ساخت ساختمان دیگری به نام دبستان شماره ۴ جنب این ساختمان شروع و در فروردین ۱۳۲۹ کامل شد و برای دانش‌آموزان پسر اختصاص یافت. نام آن را دبستان هدایت گذاردند. تعداد دانش‌آموزان این دبستان ۵۲۱ نفر بود که در شش کلاس ابتدایی به تحصیل مشغول شدند. مدیریت این دبستان را آقای سید محمدهادی حجت، فارغ‌التحصیل دانشسرا، برعهده داشت

۶. دبستان دخترانه رشديه (شماره ۴ تعلیمات اجباری): در سال ۱۳۲۵

در زمان ریاست آقای کریم فاطمی ساخته شد. در جوار این دبستان پنج دستگاه خانه نیز برای کارمندان ساخته شد و مورد استفاده عده‌ای از آموزگاران قرار گرفت. مدیر دبستان، خانم شکوه حکمت، دیپلمه دانشسرا بود. دبستان شش کلاس داشت و برخی آموزگاران آن عبارت بودند از: اشرف بنان‌شاهی، بدریه خروسی، طلعت مستوفی، خانم جان وزیری، عدرا ابطحی و منوچهر گل‌سرخ‌ی.

۷. دبستان بهار شماره ۵ تعلیمات اجباری: پنجمین دبستانی بود که ساخت آن

از محل عوارض تعلیمات اجباری شروع شد و در اردیبهشت ۱۳۳۰ ساختمان آن پایان یافت. تعداد دانش‌آموزان ۴۷۶ نفر بود. مدیر دبستان آقای ابوالفضل آصفی، فارغ‌التحصیل دانشسرا بود. آقایان مجید نیرومند، علی‌اکبر طاهری‌زاده، عیسی طباطبایی، محمدتقی شکبیا و ایرج مستوفی نژاد معلمان این دبستان بودند.

۸. دبستان پانزدهم بهمن: «این دبستان در سال ۱۳۱۵ در خیابان ۳۰ متری اهواز

نزدیک چهارراه پهلوی سابق (امام خمینی (ره)) تأسیس شد. دبستان دخترانه بود و شش کلاس و شش پایهٔ درسی داشت. مدیریت آن را خانم نیره حجتی برعهده داشت. آموزگاران این دبستان خانم‌ها عفت عسکری، زهرا کربلایی و شمس‌السادات عماد‌دادرس بودند» (سالنامه فرهنگ خوزستان، سال تحصیلی ۲۴-۱۳۲۳: ۴۹). در این دبستان کارهای فوق‌برنامه توسط انجمن‌ها انجام می‌گرفت. از جمله انجمن سخنرانی که توانسته بود سخنرانی‌های مفیدی از جمله: همکاری مادر و آموزگار در تربیت نونهالان، لزوم متانت و وقار برای دختران، پس‌انداز و صرفه‌جویی، تأثیر پاکیزگی در سلامت طفل و میهن‌پرستی برگزار کند.

۹. دبستان عصمت و ثریا: احتمالاً محل استقرار دبستان عصمت خیابان حافظ

شمالی، پایین‌تر از خیابان طالقانی، ساختمان کنونی دبستان فردوسی بوده است. این دبستان به همت مدیر دلسوز و توانای خود، خانم اختر شیبائی و ناظم آن خانم نورجهان زرننگ، از لحاظ بهداشت بهترین دبستان اهواز بوده است و دارای داروخانه‌ای بود که داروهای مختلف برای درمان درد گلو، تراخم و پاره‌ای زخم‌های جلدی در آن موجود بود. دبستان عصمت به‌تنهایی دارای هشت کلاس بود که کلاس‌های اول و دوم آن هرکدام دارای شعبه بودند و این نشانهٔ استقبال مردم از تحصیل فرزندان‌شان بود (سالنامه فرهنگ خوزستان، سال تحصیلی ۲۶-۱۳۲۵: ۴۷). در سال تحصیلی ۲۶-۱۳۲۵ دبستان مختلط ثریا که ضمیمهٔ عصمت بود، از آن دبستان جدا شد. در همین سال نیز مانند سال‌های پیش از آن، افرادی نیکوکار به روش‌های گوناگون به دانش‌آموزان بی‌بضاعت کمک می‌کردند. در سال ۱۳۳۰

برای دبستان ثریا ساختمان جدیدی در انتهای خیابان امام خمینی (ره) (پهلوی سابق) در نظر گرفته شد و مدرسه به آنجا منتقل شد. مدیر دبستان آقای رحمت‌الله پرچی فارغ‌التحصیل دانشسرا بود. آموزگاران آن سید محمدجواد شرافت، عبدالمحمد فتاحی، معصومه صفوتی و سید احمد نقیب بودند.

۱۰. دبستان اردیبهشت: دبستان مختلط چهار کلاسی‌ای بود که در همان سال‌های دهه بیست ساخته شده بود. در سال تحصیلی ۲۴-۱۳۲۳ تعداد ۱۰۱ دانش‌آموز داشت و مدیر آن خانم نصرت‌الملوک مشکری بود. آموزگاران آن خانم‌ها حشمت بیگدلی، اقدس صالحی، صغرا گلستانی و جواهر سروش بودند. در سال تحصیلی ۳۳-۱۳۳۲ دارای چهار کلاس و ۲۴۲ دانش‌آموز بود. مدیر آن خانم فاطمه پروسکی بود که به‌خصوص در امور کودکان تخصص و اطلاعات زیادی داشت. آموزگاران آن عبارت بودند: از ملک‌دخت هدایت، فرنگیس جزائی و آمنه بیدی. در سال تحصیلی ۲۶-۱۳۲۵ دبستان ثریا که قبلاً ضمیمه دبستان عصمت بود، به دبستان اردیبهشت ضمیمه شد. مدیریت این دبستان (ثریا) هم با خانم مشگری بود.

۱۱. دبستان هفدهم دی: در سال ۱۳۱۳ تأسیس شد. مدیر آن خانم امامی و ناظم خانم فاطمه قتیوضی بود. صغرا جعفری، صبریه میرشکاک و طلعت محتشمی آموزگاران این دبستان بودند. در سال تحصیلی ۳۳-۱۳۳۲ مدیر این دبستان خانم نورجهان زرنگ بود. تعداد دانش‌آموزان این دبستان ۳۵۳ نفر بود. آموزگاران آن خانم‌ها زینب ایمن شهیدی، ایراندخت اسلامی، طلعت برهان‌پور، عزت شیدایی و ملکه یزدانخواه بودند.

۱۲. دبستان دولتی حکمت: دبستان شش کلاسه حکمت در سال ۱۳۱۴ خورشیدی تأسیس شد. در سال ۱۳۲۵ محل آن انتهای خیابان جمشیدی (سی‌متری شریعتی) شمال شرقی اهواز، نزدیک پل کارون (پل سیاه) مجاور کارخانه آردی بود. مدیر این دبستان در سال ۲۶-۱۳۲۵ سید جلال فاطمی بود. در سال تحصیلی ۳۳-۱۳۳۲ مدیران آن آقای سلطان حسین رشیدیان و آموزگاران‌ش هم مهدی روحانی، عبدالحسین احمدی‌پور و خانم بدریه مبصر بودند.

۱۳. دبستان کمال: دبستان پسرانه کمال که به‌نسبت در ردیف آموزشگاه‌های قدیمی اهواز به‌شمار می‌رود، در سال ۱۳۱۳ تأسیس و در پایان سال ۲۳-۱۳۲۲ ضمیمه دانشسرای مقدماتی پسران گردید. در همین دوران مدیر آن آقای عزیز قدکساز و آموزگاران آن کریم رشیدی، محمود سعیدی و علیرضا کدخدایی بودند. دانشسرا و دبستان ضمیمه کمال، هر پانزده روز یک‌بار نشریه‌ای به نام پرورش، به سرپرستی آقای عبدالعلی پورمند، دبیر ادبیات فارسی و با کمک دانش‌آموزان منتشر می‌کردند

که مطالب تربیتی و ادبی متنوعی ارائه می‌داد. مدیر دبستان کمال در سال تحصیلی ۳۳-۱۳۳۲ آقای پرنیان بوده است (سالنامه فرهنگ خوزستان. سال تحصیلی ۲۴-۱۳۲۳. خاطرات کهن مردان خوزستان: ۶۸)

۱۴. دبستان فروغی: در آبان ۱۳۲۵ در قسمت جنوب شهر اهواز افتتاح شد. مدیر آن آقای سید محمدصادق حجت بود. مدیر این دبستان در سال ۳۳-۱۳۳۲ آقای سید محمدصادق مصطفوی، از مدیران با سابقه بود. دارای شش کلاس و در جمع ۲۵۹ دانش‌آموز بود. سایر کارکنان عبارت بودند از: محمد هوشنگی ناظم، محمدتقی نیک‌منش، هوشنگ صالحه شوشتی، محمدعلی اسلامی و رضا انصاری.

۱۵. دبستان نمونه: در سال تحصیلی ۳۳-۱۳۳۲ در محل ساختمان شماره ۸ تعلیمات اجباری واقع در اول لشکرآباد افتتاح شد. در این دبستان یک اتاق با دو تختخواب برای استراحت و مداوای دانش‌آموزان بیمار و یک اتاق برای انجام فریضه‌های دینی وجود داشت. جواد مصطفوی مدیر این دبستان بود و ریاست انجمن همکاری مدرسه را تیمسار سرتیپ کمال، استاندار خوزستان، خود برعهده داشت.

۱۶. دبستان مهزیار: در انتهای خیابان سی متری، جنب پل سیاه، واقع بود. در سال تحصیلی ۳۱-۱۳۳۰ جواد مصطفوی مدیر این دبستان بود و در سال تحصیلی ۳۳-۱۳۳۲ مدیر آن آقای فضل‌الله اسلامی بود و تعداد ۵۰۰ دانش‌آموز داشت. مدیر این دبستان از سال ۱۳۴۰ تا ۱۳۴۴ سید محسن عبودی بود و در سال‌های ۴۵ و ۴۶ آقای خیری جایگزین او شد. در همین دوره، کارکنان آموزشی دبستان عبارت بودند از: علی طرف، زیدان صراپی، محمد افتخار، آقای هوشمند، محمدحسین بهاری و آقای مهران.

مدارس دیگری هم در شهر و روستاهای حومه وجود داشتند که به دلیل محدودیت صفحه، از ذکر نام آن‌ها خودداری می‌شود.

▣ دبیرستان‌های اهواز

۱. دبیرستان شاهپور: ساختمان این دبیرستان در شهر اهواز و در شرق خیابان سی‌متری (شریعتی)، پایین‌تر از چهارراه نادری قرار دارد. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ساختمان نوین‌بنیادی به آن اضافه گردید و به نام دبیرستان شهید مصطفی خمینی نام‌گذاری شد. ساختمان قدیم آن فعلاً در اختیار دبیرستان معارف پسرانه صدرای قرار دارد. طبق پژوهش اداره میراث فرهنگی، «... این ساختمان دارای نوعی معماری خاص است که بدون نیاز به برق در روز، نور اتاق‌ها و ساختمان تأمین

دبیرستان شاهپور
در ششم آذر ۱۳۰۵
رسماً گشایش یافت

شده است. این ساختمان از ابتدای تأسیس تاکنون جهت آموزش استفاده گردیده است» (میراث فرهنگی استان خوزستان، واحد آثار تاریخی). به نقل از سالنامه فرهنگ خوزستان، «پس از آنکه خوزستان به تصرف حکومت مرکزی درآمد، آقای امید در سال ۱۳۰۴ از طرف وزارت معارف به ریاست معارف خوزستان منصوب و مشغول کار گردید. در همان سال، ساختمان دبستان خیام که از طرف شرکت سابق نفت به دولت واگذار شده بود، به دبیرستان شاهپور اختصاص یافت، ولی دبیرستان شاهپور در ششم آذر ۱۳۰۵ رسماً گشایش یافت و آقای محمد یزدانفر، رئیس دفتر وزارت فرهنگ، به ریاست دبیرستان منصوب شد» (سالنامه فرهنگ خوزستان. سال تحصیلی ۲۲-۱۳۲۱: ۳۱-۳۲) حاج محمد (میرزا آقا) مستوفی در سال ۱۳۵۶ طی مصاحبه‌ای می‌گوید: «... وقتی من در دادگستری خدمت می‌کردم، میرزا حسین خان امید، مسئولیت اداره فرهنگ خوزستان را به عهده گرفت. در همین زمان زمین دبیرستان را گرفتند و برای ساختمان آن با شرکت نفت قراردادی بستند... یک‌بار در محل دبیرستان شاهپور جلسه‌ای ترتیب دادند و از اولیای دانش‌آموزان دعوت کردند، که بنده هم در آن جلسه شرکت کردم. در این جلسه، میرزا حسین خان امید و پس از او سرتیپ فرج‌الله خان [احتمالاً فضل‌الله خان درست باشد که منظور فضل‌الله زاهدی است] که حکومت خوزستان را در دست داشت، هرکدام نطق مفصلی کردند و از آن روز به بعد بود که پیشرفت فرهنگی خوزستان شروع شد... (خاطرات کهن مردان خوزستان: ۸۶).

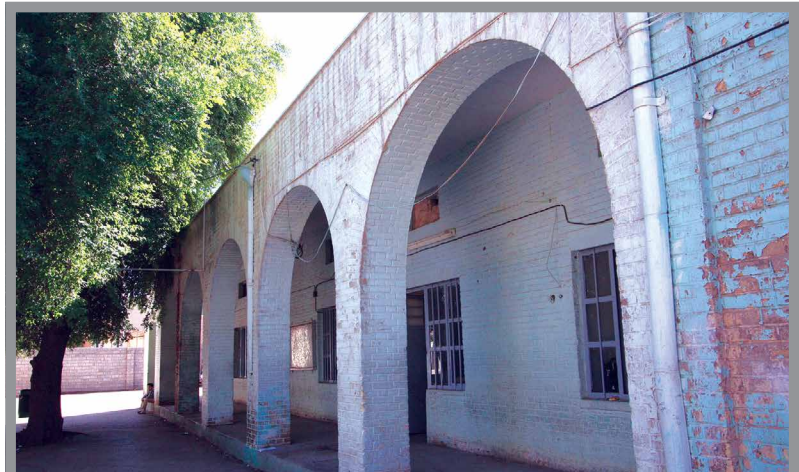
«در شهریور سال تحصیلی ۲۲-۱۳۲۱ آقای محمد زاینده‌رودی به ریاست دبیرستان شاهپور اهواز و دبیری ریاضی منصوب شد و از سال تحصیلی ۱۳۲۰ تا ۲۲، علاوه بر ریاست دبیرستان، معاونت اداری فرهنگ را نیز عهده‌دار بود» (سالنامه فرهنگ خوزستان، سال تحصیلی ۲۲-۱۳۲۱: ۳۱) برخی دبیران این دبیرستان عبارت بودند از: اسحاق لاله‌زاری، دبیر ریاضی؛ عبدالعلی پورمند؛ اسدالله طاهری، دبیر زبان انگلیسی؛ علی محمد محبتی، دبیر فیزیک و شیمی؛ مرتضی ارژنگی، دبیر نقاشی؛ عبدالعلی صدریه، دبیر خط. در سال ۲۴-۱۳۲۳ مدیر آن جلیل‌الله قره‌گزلو، لیسانسه علوم ریاضی بود و نصرت‌الله صحت‌نیایی معاون دبیرستان بود. این دبیرستان در سال تحصیلی ۲۶-۱۳۲۵ از کارکنان آموزشی بسیار باتجربه‌ای برخوردار بود و علاوه بر تدریس رسمی، انجمن‌های متعددی مانند انجمن ورزش و انجمن کتابخانه، خدمات بزرگی انجام دادند. «در سال تحصیلی ۳۲-۱۳۳۱ ریاست دبیرستان به آقای علی محمد سجادی محول شد که با حفظ سمت، ریاست دایره آموزش اداره فرهنگ خوزستان را هم داشتند. دبیرستان شاهپور کتابخانه مجهزی داشت که استفاده زیادی از آن می‌شد. در سال ۳۳-۱۳۳۲ ریاست انجمن همکاری خانه و مدرسه دبیرستان، آقای اسدالله صمیمی، از بازرگانان بنام اهواز

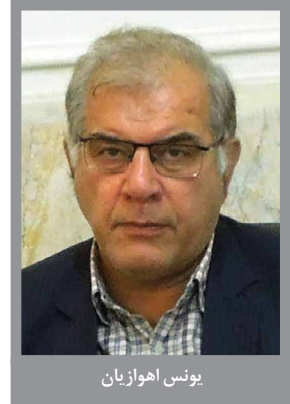
عباس دانشمند

بود. دبیرستان شاهپور انجمن‌هایی داشت که از جمله آن‌ها می‌توان به انجمن سخنرانی و انجمن زبان انگلیسی اشاره کرد. انجمن زبان انگلیسی دبیرستان شاهپور اولین جلسه خود را در روز چهارشنبه، سوم آبان ماه ۱۳۲۳، به سرپرستی آقای توحیدی، دبیر زبان انگلیسی، تشکیل داد و نخستین اعضای هیئت‌مدیره آن عبارت بودند از: انوشیروان صدر، سیروس نقشینه، حمید مختاربنده و عباس دانشمند. این انجمن هر دو هفته یک جلسه برگزار می‌کرد و هماهنگی لازم برای ارائه مقالات به زبان انگلیسی صورت می‌گرفت. در ادامه فعالیت این انجمن، در ۲۴ دی‌ماه همان سال، در سالن دانشسرای مقدماتی جشنی برگزار شد که در آن آقای بوشهری، نماینده مجلس شورای ملی، استاندار، فرمانده لشکر، کنسول انگلیس و تمام رؤسای ادارات و محترمان شهر دعوت شدند و جایزه‌هایی شامل دو دسته ۲۵ جلدی کتاب به زبان انگلیسی، به افراد تلاشگر این عرصه اهدا شد. انجمن کتابخانه دبیرستان شاهپور تقریباً با افتتاح دبیرستان آغاز به کار کرد و به تدریج بر تعداد کتاب‌های آن افزوده شد تا اینکه در سال تحصیلی ۲۴-۱۳۲۳ این کتابخانه ۱۲۰۳ مجلد کتاب داشت.

در سال تحصیلی ۳۵-۱۳۳۴ آقای علی‌اکبر ایرانی که بعدها پست مدیرکلی آموزش و پرورش خوزستان را به دست آورد، رئیس این دبیرستان بود. «دبیرانی که در فاصله سال‌های ۱۳۵۰ تا ۱۳۵۴ در آنجا تدریس می‌کردند، عبارت بودند از آقایان: کاوند، زنجانی، صمدی و جباری، دبیران ریاضی؛ بهرامی دبیر ادبیات؛ انصاری دبیر زبان انگلیسی؛ محمود اعطا [برادر احمد محمود، نویسنده نامدار خوزستانی]

نمای ساختمان قدیم دبیرستان شاهپور اهواز

یونس اهوزیان

دبیر زیست‌شناسی. دبیرستان شاپور بعد از پیروزی انقلاب اسلامی تغییر نام داد و به نام شهید مصطفی خمینی نام‌گذاری شد. مدیران این دبیرستان، بعد از انقلاب، تا جایی که اسناد نشان می‌دهند، عبارت بودند از آقایان: مرزبان، علی مشایخی، سیدجاسم حسینی و یونس اهوزیان. آقای اهوزیان از سال تحصیلی ۶۲-۱۳۶۱ تا ۷۳-۱۳۷۲ مدیریت این دبیرستان را برعهده داشت. در زمان ایشان دبیرستان دارای ۵۴ کلاس و تعداد ۲۴۰۰ تا ۲۴۵۰ دانش‌آموز بود که در دو نوبت صبح و بعدازظهر [۲۷ کلاس در هر نوبت] گردش آموزشی داشت. این حجم کلاس‌ها به‌وسیله هفت معاون به نام‌های علی ثبتي، عقیقی، محمدی، یوسفی، عبدالکریم بهرامی، چلداوی و معاوی‌زاده اداره می‌شدند» (گفت‌وگو با یونس اهوزیان در شهریور ۱۳۹۶).

۲. دبیرستان دخترانه نظام وفا: در زمان ریاست آقای علی اکبر مهران (۱۳۱۵-۱۳۱۹)

تأسیس شد. ریاست این دبیرستان در سال تحصیلی ۳۳-۱۳۳۲ با خانم مهشت^۱ بود. این دبیرستان پنج کلاس کامل متوسطه علمی داشت. در دبیرستان نظام‌وفا خانم ماری شیبائی، لیسانس فیزیک، خانم صدقدار، لیسانس فلسفه و علوم تربیتی، خانم جزایری، لیسانس زبان خارجه و عده‌ای از آقایان دبیر تدریس می‌کردند. خانم‌ها قنادپور و پرویزی، دیپلمه‌های دانشسرا، نیز امور خانه‌داری و خیاطی و بچه‌داری را تدریس می‌کردند (سالنامه فرهنگ خوزستان، سال تحصیلی ۳۳-۱۳۳۲: ۵۳). دانش‌آموزان این دبیرستان در سال ۳۳-۳۲ تعداد ۳۶۰ نفر بودند و خانم‌ها پور زارع و قریشی به ترتیب ناظم و دفتردار بودند. این دبیرستان در آغاز دهه ۵۰ از مراکز فعال آموزشی بود. ساختمان قدیمی این دبیرستان جنب پمپ بنزین خیابان ۲۴ متری در دهه هشتاد تخریب و بازسازی شد و اکنون به‌عنوان مرکز فرزندانگان از آن استفاده می‌شود.

۳. دبیرستان دکتر حسابی: «این دبیرستان در اول مهرماه ۱۳۲۷ در محل

دانشسرای مقدماتی اهواز تأسیس شد. بدین ترتیب که یک کلاس چهارم ضمیمه دانشسرا که از یک سال پیش تأسیس یافته بود، به دبیرستان اضافه شد و به نام دبیرستان دکتر حسابی نام‌گذاری شد. در سال تحصیلی ۳۰-۱۳۲۹ محل دبیرستان به طبقه اول ساختمان اداره فرهنگ و در سال ۳۱-۱۳۳۰ به ساختمان شماره ۶ تعلیمات اجباری واقع در جوار اداره فرهنگ منتقل گردید و تا سال ۳۳-۱۳۳۲ در همان محل دایر بود (سالنامه فرهنگ خوزستان، سال تحصیلی ۳۳-۱۳۳۲: ۵۵). در سال تحصیلی ۳۳-۱۳۳۲ سازمان اداری این دبیرستان به این شرح بوده است.

1. Mehshat

از بدو تأسیس تا سال ۱۳۳۲-۳۳ ریاست دبیرستان با آقای عباس جدلی بود. در همان دو سه‌سال، از اواخر دهه ۱۳۲۰ تا اوایل دهه ۱۳۳۰ از محل اعتبارات فرهنگ و انجمن همکاری، مختصری دارو و لوازم کارهای فیزیک و شیمی برای استفاده دانش‌آموزان خریداری شد. بنا به گفته جهانگیر احمدی، از پیشکسوتان آموزش و پرورش اهواز و از سپاهیان دانش دوره نوزدهم، «نام این دبیرستان در سال ۱۳۵۸ به شهید براتی تغییر یافت و مکان آن به منازل راه‌آهن، سپس اول کمپلو و بعدها انتهای خیابان ولی عصر جنوبی و دوباره اول کمپلو و باز هم به انتهای خیابان ولیعصر برگشت. این دبیرستان (شهید براتی) در سال ۱۳۶۵ توسط هواپیماهای جنگی بعثی بمباران و برای مدتی تعطیل شد. در طول جنگ مدت‌های زیاد نیمی از محیط آن در اختیار پادگان ولیعصر آذربایجان بود (گفت‌وگو با جهانگیر احمدی، ۱۳۹۶/۵/۲).

۴. دبیرستان فرهنگ: در سال ۱۳۳۱-۳۲ به واسطه کثرت داوطلبان دبیرستان، سه کلاس اول و دوم و سوم متوسطه و یک کلاس ششم طبیعی در محل استیجاری خیابان باغ شیخ تأسیس شد، ولی به واسطه آنکه محل دانشسرای مقدماتی گنجایش بیشتری برای این دبیرستان داشت، به محل دانشسرا انتقال و دبیرستان فرهنگ نامیده شد. سازمان اداری دبیرستان فرهنگ (احتمالاً دانشسرای مقدماتی) در سال تحصیلی ۱۳۳۲-۳۳ عبارت بود از: «رئیس دبیرستان آقای نصرت‌الله صحت‌نیاکی بود. علی‌اکبر ایرانی ناظم دبیرستان بوده است» (سالنامه فرهنگ خوزستان، سال تحصیلی ۱۳۳۲-۳۳: ۵۷). دبیرستان فرهنگ دارای ۹ کلاس و ۲۷ دبیر لیسانس و دیپلم بود. از آغاز سال ۱۳۳۰ با کوشش‌های آقای صحت‌نیاکی تعداد ۲۵۰ جلد کتاب مختلف جمع‌آوری و به کتابخانه دبیرستان اضافه شد. فعالیت اعضای سازمان جوانان دبیرستان فرهنگ نیز بسیار رضایت‌بخش بوده، به طوری که دانش‌آموزان عضو این سازمان در آستانه عید نوروز ۱۳۳۳ با خرید مقداری شیرینی به عیادت بیماران بیمارستان جندی‌شاپور و لشکر ۱۰ رفتند. آقایان دلامی و اصغر شرکت ریاست و معاونت این سازمان را برعهده داشتند. از سال ۱۳۳۵ آقای بینش‌پور مدیریت این دبیرستان و دانشسرای مقدماتی پسران را برعهده داشت. آقای کردونی پیشکسوت فرهنگی اهواز، که سال‌ها در دبیرستان فرهنگ تدریس داشت، نشانی آن را این‌گونه بیان می‌کند: «این دبیرستان در سال تحصیلی ۵۵-۱۳۵۴ در خیابان رازی، پشت زندان قدیم (بیمارستان حضرت فاطمه (س)) سابق قرار داشت و تا سال ۱۳۵۸ در آنجا بود».

۵. دبیرستان کریم فاطمی: این دبیرستان در سال ۱۳۳۳ افتتاح شد. چون آقای کریم فاطمی، مدیر کل اداره فرهنگ خوزستان، دارای محبوبیتی در بین فرهنگیان

بود، این دبیرستان به نام ایشان نام‌گذاری گردید. از سال ۱۳۵۸ به نام دکتر حسین فاطمی تغییر یافت و سپس در سال ۱۳۵۹ به نام دبیرستان شهدا نام‌گذاری گردید. این دبیرستان همواره از مراکز آموزشی تأثیرگذار بوده و خروجی آن بسیار مطلوب بوده است. به‌عنوان مثال، در سال تحصیلی ۶۶-۱۳۶۵ با مدیریت آقای موگهی، ۹۳ درصد دانش‌آموزان سال آخر این دبیرستان در دانشگاه‌های سراسر کشور قبول شدند. تعداد زیادی از فارغ‌التحصیلان این دبیرستان به مدارج بالای علمی رسیدند (گفت‌وگو با جهانگیر احمدی، ۲ مرداد ۱۳۹۶).

۶. دبیرستان هنر: این دبیرستان در اول سال تحصیلی ۳۳-۱۳۳۲ در محل دبیرستان شماره هشت تعلیمات اجباری، انتهای خیابان امام (پهلوی) شرقی [محل کنونی آموزشکده فنی و حرفه‌ای شهدا] رسماً افتتاح شد. ساختمان دبیرستان دولتی بود. ریاست آن با آقای حسن ابوالفتحیان و نظامت دبیرستان به عهده آقای کرباسیان بود. این دبیرستان دارای پنج کلاس و یک کلاس مکرر بود. تعداد دانش‌آموزان ۲۸۳ نفر بود. در سال ۱۳۳۹ محمدعلی شیخ رئیس این دبیرستان بود.

۷. دبیرستان منوچهری: این آموزشگاه یکی از قدیمی‌ترین دبیرستان‌های اهواز بود که احتمالاً بعد از دبیرستان شاپور و بین سال‌های ۱۳۱۰ تا ۱۳۱۵ ساخته شد. مکان آن بلوار آیت‌الله بهبهانی، نرسیده به مصلی، بوده است. هم‌اکنون اداره آموزش و پرورش ناحیه ۳ در ملک آن دبیرستان مستقر است. این دبیرستان یادآور مدیران و دبیران بسیار باتجربه‌ای بود، ولی متأسفانه فعالیت آن ادامه نیافت. به‌گفته یونس اهوازیان، از دبیران نام‌آوری که در دهه‌های چهل و پنجاه در

دبیرستان شهدای اهواز (کریم فاطمی پیشین)

هنرستان خانه‌داری
برای دانش‌آموزان
دختر دبیرستان
نظام وفا، روزانه
یک کلاس فراگیری
عملی خانه‌داری
برگزار می‌شد

این دبیرستان تدریس می‌کردند، می‌توان به آقایان: «صدر دبیر ادبیات، مقامی دبیر علوم اجتماعی، شعیبی دبیر زبان انگلیسی، شباکی دبیر فیزیک، افشین دبیر شیمی، غنی میاحی دبیر عربی، شکیبیا دبیر تاریخ و جغرافیا اشاره کرد. مدیریت این دبیرستان در سال‌های بین ۱۳۴۶ تا ۱۳۵۰ بر عهده آقایان بلوکی و دبیری بود» (گفت‌وگو با یونس اهوازیان، شهریور ۱۳۹۶).

۸. هنرستان خانه‌داری: این هنرستان در پانزدهم آبان ماه ۱۳۳۲ با کمک اداره همکاری‌های فرهنگی در اهواز تشکیل شد. در این هنرستان، برای دانش‌آموزان دختر دبیرستان نظام وفا، روزانه یک کلاس فراگیری عملی خانه‌داری برگزار می‌شد. آنچه به دانش‌آموزان آموخته می‌شد، عبارت بود از آداب معاشرت، روابط خانوادگی، طرز رفتار با افراد خانواده، طرز رفتار با کودکان، کمک‌هایی که یک دختر در منزل می‌تواند بکند، تزئین منزل، آرایش و نظافت شخصی افراد خانواده، آشپزی، بچه‌داری، خیاطی و کارهای دستی و نقاشی. ریاست هنرستان با خانم طباطبایی بود. ایشان برای تکمیل هنرستان زحمت زیادی کشیدند و همه‌گونه وسایل خیاطی و آشپزی را در اختیار دانش‌آموزان قرار دادند.

□ مجتمع آموزشی آمریکایی‌ها (دبیرستان پاسارگاد)

این مجتمع در کیانپارس بود؛ جایی که اکنون ساختمان‌های هنرستان پسرانه شوراب، دبیرستان شاهد انصار، دبیرستان علامه طباطبایی و مجموعه ورزشی شهید فهمیده قرار گرفته‌اند. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، بخش آموزشی آن به دبیرستان کاشانی و دبیرستان دکتر حسینی و مدرسه راهنمایی شاهد طلوع بهمن تقسیم شد. در دهه هشتاد دبیرستان کاشانی و زمین ورزشی جنب آن نوسازی شد و هنرستان شوراب و دبیرستان شاهد انصار و دبیرستان علامه طباطبایی راه‌اندازی شدند. باقی‌مانده آن مجتمع در زمان حاضر در اختیار سالن‌های ورزشی شهید فهمیده است. آقای احمدی از پیشکسوتان آموزش و پرورش اشاره می‌کند: «دبیرستان ملی تربیت در خیابان نوذر (شهید کتانیاف) با شهریه هر دانش‌آموز دو هزار تومان نیز از دبیرستان‌های خصوصی آن زمان در اهواز بود» (گفت‌وگو با جهانگیر احمدی. ۱۳۹۶/۵/۲). در اهواز به مرور دبیرستان‌های دیگری نیز ساخته و راه‌اندازی شدند که تعدادی از آن‌ها در اینجا نام برده می‌شوند: دبیرستان آریا در کمپلوی شمالی که بعد از پیروزی انقلاب اسلامی به دبیرستان دخترانه حضرت زینب (س) تغییر نام داد. دبیرستان مهشت در امانیه که بعد از انقلاب اسلامی به نام حضرت معصومه (س) تغییر نام داد. دبیرستان‌های دهخدا به مدیریت آقای پورعلی در چهارراه آبادان، و دبیرستان سرلشکر زاهدی (دبیرستان شهید قره‌نی فعلی) به مدیریت آقای فؤاد طاهر شکیبایی، مستقر در منطقه لشکر ۹۲ زرهی، از آن جمله بوده‌اند.

□ دانشسراهای اهواز

۱. **دانشسرای مقدماتی پسران اهواز:** در زمان ریاست آقای حسین امید، وزارت فرهنگ، قطعه زمینی را از طرف معین‌التجار بوشهری به فرهنگ خوزستان اهدا کرد. در سال ۱۳۱۳ که آقای علی‌اصغر حکمت، وزیر فرهنگ آن زمان، به خوزستان آمدند، دستور دادند در زمین مزبور، ساختمانی برای یک دبستان شش کلاسی بسازند و برای تهیه نقشه‌ها، از مهندس مشار که رئیس راه‌آهن خوزستان بود، کمک بگیرند. ایشان مطابق متدهای جدید، به وسیله مهندس فوکس، نقشه بنا را تهیه و از طریق اداری به وزارت ارسال کردند. پس از تصویب، ساختمان دبستان در اهواز شروع شد. در ۱۸ خرداد ۱۳۱۳ در زمان ریاست آقای نعمت‌الله دبیرسیاقتی، دستوری از وزارت فرهنگ رسید که چون در نظر است دانشسرای مقدماتی در اهواز تأسیس شود، ساختمان دبستان جدید طوری ساخته شود که مطابق احتیاجات دانشسرا باشد. از این تاریخ به بعد، بنای دانشسرا با جدیت پیگیری شد. از طرف دیگر، اداره شهرداری پس از تصویب هیئت دولت، قطعه زمینی به مساحت سه هزار متر مربع را که به سازمان شیر و خورشید سرخ متعلق بود، به محوطه دانشسرا اضافه کرد. در تاریخ ۳۰ آذر ۱۳۱۴ که بار دیگر علی‌اصغر حکمت در خوزستان بودند، دستور دادند در زمین‌های جدید ساختمانی برای قسمت شبانه‌روزی دانشسرا ساخته شود. در سال ۱۳۱۶ در زمان مدیر کلی علی‌اکبر مهران، بنای آن به پایان رسید و دانشسرای پسران که در ساختمانی نامناسب در مکانی دیگر بود، به آنجا منتقل شد (سالنامه فرهنگ خوزستان سال تحصیلی ۲۲-۱۳۲۱: ۵۱)؛ (سالنامه فرهنگ خوزستان سال تحصیلی ۲۴-۱۳۲۳: ۵۸) و (خاطرات کهن‌مردان خوزستان: ۶۹) آجرنوشته سر در دانشسرای مقدماتی تاریخ ۱۳۱۴ را نشان می‌دهد که معلوم نیست مربوط به چه مرحله‌ای است؟ کتاب تاریخ اهواز، زمان ساخت دانشسرای مقدماتی را «سال ۱۳۱۷» ذکر می‌کند (تقی زاده: ۱۸۵).

آنچه از بررسی منابع می‌توان نتیجه گرفت این است که گفته شود، ساخت بنا از سال ۱۳۱۳ آغاز و در سال ۱۳۱۶ به اتمام رسیده و از مهرماه سال ۱۳۱۷ با مدیریت آقای غلامحسین فرخزاد راه‌اندازی شده است. ساختمان دانشسرای پسران به دو قسمت تقسیم می‌شد. قسمت آموزش و قسمت شبانه‌روزی. بخش شبانه‌روزی و آموزش در دیوار ضلع شمالی شبانه‌روزی و ضلع جنوبی ساختمان آموزش به هم متصل می‌شد. این ساختمان جمعاً بالغ بر ۶,۴۱۴,۲۹۹ ریال هزینه داشته است. سیم‌کشی و بادبزن‌ها و چراغ‌ها و ساعت‌ها و بخاری‌های الکتریکی کلاً از طرف شرکت نفت انگلیس و ایران به فرهنگ ایران اهدا شدند. ریاست دانشسرا به آقای غلامحسین فرخزاد که تا آن موقع رئیس دبیرستان

شاهپور بود، داده شد. پس از وی آقای دکتر محمد معین، صاحب فرهنگ فارسی معین، که در آن موقع لیسانس ادبیات و دبیر دبیرستان‌های اهواز بود، رئیس دانشسرا شد. بعد از معین، آقای علی‌اصغر امامی، لیسانس ادبیات و پس از آقای امامی، آقای تاج‌بخش و سپس آقای ناصر هندسی، لیسانس علوم طبیعی، به ریاست دانشسرا رسیدند. در سال تحصیلی ۲۲-۱۳۲۱ آقای علی‌اصغر فیاض، دبیر دانشسراها و دبیرستان‌های اهواز، به ریاست دانشسرا منصوب شد. دانشسرا از تاریخ تأسیس تا خرداد سال ۱۳۲۵ هفت دوره فارغ‌التحصیل داشته است. دانشسرای اهواز از بدو تأسیس به صورت شبانه‌روزی اداره می‌شد، ولی به واسطهٔ پیش‌آمدن وقایع شهریور ۱۳۲۰ و اشغال خوزستان به وسیلهٔ نیروی نظامی بیگانگان و گرانی هزینهٔ زندگی، قسمت شبانه‌روزی آن موقتاً تعطیل شد، اما دوباره از ۲۱ فروردین ۱۳۲۴ مفتوح شد. از سال ۱۳۲۴ وزارت فرهنگ تصمیم گرفت از تعداد مراکز دانشسراها بکاهد و آن‌ها را به ۱۰ مرکز کامل و شبانه‌روزی، آن‌هم در شهرستان‌های مهم، متمرکز کند. به همین خاطر، در سال تحصیلی ۲۵-۱۳۲۴، تعدادی از داوطلبان از شهرهای دیگر از جمله اراک و بروجرد و سایر محل‌هایی که دانشسرای آن‌ها منحل شده بودند، به اهواز آمدند. پس از آنکه دانش‌آموزان اهواز و بروجرد و اراک همگی در دانشسرا مجتمع شدند، دانشسرای اهواز شبانه‌روزی شد و ادارهٔ فرهنگ با وارد کردن و خریداری وسایل کافی، به وضع شبانه‌روزی سر و سامانی داد. برای اینکه

نمای ساختمان کلاس‌های دانشسرای مقدماتی اهواز

دانشسراها
پس از مدتی
تحت نام مراکز
تربیت معلم
به فعالیت خود
ادامه دادند

دانش آموزان دانشسرا بتوانند به آسانی تمرین آموزگاری کنند، چهار کلاس دبستان کمال ضمیمه دانشسرا شد.

مدیر و معلمان دانشسرا در سال تحصیلی ۲۴-۱۳۲۳ عبارت بودند از: ملک محمد یاقوت فام، مدیر و دبیر جلال الدین فاطمی سرپرست شبانه روزی، محمدتقی شکبیا دفتردار دانشسرا. اغلب دبیران دانشسرا همان دبیران دبیرستان شاهپور بودند. از ۲۱ بهمن ۱۳۲۴ در دانشسرای پسران اهواز، به سرپرستی آقای یاقوت فام، رئیس دانشسرا، انجمن روزنامه نویسی تشکیل شد و در تاریخ ۲۰ آذر همان سال، نخستین شماره روزنامه پرورش منتشر شد. از آن پس، هر پانزده روز یکبار این نشریه به سرپرستی عبدالعلی پورمند، دبیر زبان و ادبیات فارسی و کمک دانش آموزان دانشسرا و دبستان ضمیمه، در چهار صفحه منتشر می شد که مطالب آن تربیتی و ادبی بودند. در سال ۲۶-۱۳۲۵ ریاست دانشسرا برعهده آقای علیخانلو بود. دانشسرا نیز از کارکنانی باتجربه برخوردار بود و دبیران تخصصی در آنجا تدریس می کردند. علاوه بر تدریس رسمی، انجمن ها نیز فعال بودند. انجمن ورزش، انجمن نمایش و موسیقی، انجمن کارهای دستی، انجمن سخنرانی، انجمن کتابخانه و انجمن نقاشی نیز از انجمن های فعال دانشسرا بودند. انجمن موسیقی با وجود داشتن نقص بسیار، با تلاش فعالان عرصه موسیقی، از قبیل انوشیروان صدر، دانش آموز سال پنجم دبیرستان و نوازنده ویولن، علی زندی هنرآموز موسیقی و نوازنده ویولن، جلال الدین فاطمی آموزگار دبستان ضمیمه دانشسرا و نوازنده ویولن، یارمحمد دهرسخی دانش آموز سال دوم دانشسرا و نوازنده ویولن، اسماعیل دبیری دانش آموز سال چهارم دبیرستان، یوسف لمبشکن و بزرگمهر صدر نوازنده سنتور، در مراسم و جشن های گوناگون به اجرای موسیقی می پرداختند» (سالنامه فرهنگ خوزستان، سال تحصیلی ۲۴-۱۳۲۳: ۷۴). کتابخانه دانشسرا از لحاظ تعداد و تنوع کتاب ها از کتابخانه دبیرستان شاهپور غنی تر بود. از سال تحصیلی ۲۲-۱۳۲۱ این کتابخانه دارای نظم و ترتیبی شد و علاوه بر کتاب، مجلاتی نیز در آن قرار داده شدند، به طوری که در همان سال، علاوه بر مجلات، تعداد ۲۵۰۰ جلد کتاب در این کتابخانه وجود داشته است. اداره امور این کتابخانه با انجمنی زیر نظر آقای یاقوت فام، رئیس دانشسرا، بود. هیئت رئیسه انجمن کتابخانه در سال تحصیلی ۲۴-۱۳۲۳ عبارت بودند از: مصطفوی دانش آموز سال دوم دانشسرا به عنوان رئیس، حسنی دانش آموز سال دوم دانشسرا به عنوان نایب رئیس و حسین زاده دانش آموز سال دوم دانشسرا به عنوان منشی و خزانه دار. در سال ۱۳۳۶ سازمان اداری و آموزشی دانشسرای مقدماتی به این شرح بود: بینش پور مدیر، سربی پور دبیر ریاضی: دقی دبیر تاریخ، نبوی دبیر زیست شناسی، دیانی دبیر ریاضی، ایرج جهانشاهی قاجار دبیر تاریخ و گلسرخی هنرآموز موسیقی. در دانشسرا، پیشاهنگی هم به عنوان یک فعالیت

فوق‌برنامه اجرا می‌شد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، دانشسراها پس از مدتی تحت نام مراکز تربیت‌معلم به فعالیت خود ادامه دادند. بنا به گفته آقای دکتر اردشیر ساسان، استاد ادبیات فارسی مراکز تربیت‌معلم و دبیرستان‌های اهواز: «در سال تحصیلی ۱۳۶۱ الی ۱۳۶۳ مدیریت مرکز تربیت‌معلم پسران اهواز برعهده دکتر مطوری بود و آقایان جمال فریدی در پست معاونت آموزشی و آقای دکتر سوندانی و عبدالامام حویزوی و رحمان فلاحی در طی این سه سال به ترتیب سرپرست شبانه‌روزی مرکز بودند (گفت‌وگو با دکتر اردشیر ساسان، دبیر ادبیات و زبان فارسی).

۲. دانشسرای دختران اهواز: «این دانشسرا در سال تحصیلی ۱۹-۱۳۱۸ در اهواز

تأسیس شد و سال تحصیلی ۲۰-۱۳۱۹ اولین سالی بود که دانشسرای دختران سه فارغ‌التحصیل داشته است. در سال تحصیلی ۲۱-۱۳۲۰ کلاس دوم به‌علت نبودن دانش‌آموز تعطیل شد و در سال تحصیلی ۲۲-۱۳۲۱ تنها سه تن دانش‌آموز در کلاس دوم و چهار تن در کلاس اول مشغول تحصیل بودند. در سال تحصیلی ۲۲-۱۳۲۱ رئیس دبیرستان ضمیمه و دانشسرا، بانو فخری، دادرس و بانو فاطمه قاسملو، سمت نظامت و دفترداری این آموزشگاه را دارا بودند» (سالنامه فرهنگ خوزستان، سال تحصیلی ۲۲-۱۳۲۱: ۶۴). این دانشسرا تا سال ۱۳۲۴ فراز و نشیب‌هایی به خود دیده و بسا اتفاق افتاده که بر اثر نداشتن دانش‌آموز، کلاس اول یا دوم آن تعطیل بوده و در سال تحصیلی ۲۴-۱۳۲۳ بیش از شش نفر دانش‌آموز کلاس اول نداشته است. خانم حوری تاج‌بخش، کفیل دانشسرا و دبیرستان و خانم زهرا قنادپور، ناظم آن‌ها در این سال بودند. دبیران زن که در آنجا تدریس می‌کردند، عبارت بودند از: خانم شمس سمیعی، خانم ملکه شکوهی، خانم احیا شلمانی و خانم شریفه آزموده. خانم زهرا قنادپور ناظم این آموزشگاه، در سال ۱۳۲۲-۲۳ با رتبه شاگرداولی از دانشسرای دختران اهواز فارغ‌التحصیل شده بود. این دانشسرا انجمن‌هایی برای کارهای فوق‌برنامه داشت. یکی از این انجمن‌ها، انجمن سخنرانی بود که در نیمه دوم آبان ۱۳۲۳ گشایش یافت و دوشیزگان فعال عضو انجمن با مساعی فراوان جلسات آن را با برنامه‌های خوبی در روزهای شنبه، پس از پایان یافتن کار دانشسرا و دبیرستان، اداره می‌کردند. هیئت‌مدیره این انجمن عبارت بودند از: دوشیزه ماری شیبائی دانش‌آموز کلاس سوم دبیرستان، رئیس انجمن؛ ثریا شمس، دانش‌آموز کلاس اول دانشسرا، نایب‌رئیس، پریچهر صمیمی، کلاس دوم دبیرستان، منشی، و شوکت قنادپور، کلاس دوم دبیرستان، خزانه‌دار.

انجمن زبان خارجه هم با نظارت آقای محمد افرا، دبیر زبان انگلیسی،

در این دبیرستان و دانشسرا فعال شد و در دو شعبه زبان عربی و زبان انگلیسی فعالیت می‌کردند. انجمن کتابخانه دانشسرای دخترانه و دبیرستان دخترانه از سال ۲۱-۱۳۲۰ با کمک دانش‌آموزان و نظارت آقای علی اصغر فیاض دبیر فلسفه و علوم تربیتی تأسیس و در همان سال موفق به جمع‌آوری ۲۵۰ جلد کتاب شد. در سال تحصیلی ۲۲-۱۳۲۱ سرپرستی انجمن را آقای حسین برزگر برعهده گرفت و تعداد ۴۳۹ جلد کتاب در آن سال جمع‌آوری شد. جالب است که گفته شود، نویسندگان هم کتاب‌هایی به این کتابخانه اهدا کردند: دکتر رضازاده شفق، استاد دانشگاه، دوازده جلد؛ دکتر عیسی صدیق، استاد دانشگاه، شش جلد؛ ابوالقاسم بهبهانی، بازرگان اهوازی، پنج جلد؛ دکتر خانابا بیانی، استاد دانشگاه، چهار جلد؛ حسین برزگر، دبیر تاریخ و جغرافیا، ده جلد (سالنامه فرهنگ خوزستان، ۲۲-۱۳۲۱: ص ۶۵-۶۲). در سال تحصیلی ۲۴-۱۳۲۳ تعداد کتاب‌های این کتابخانه به حدود ۸۰۰ جلد افزایش یافت.

۳. دانشسرای کشاورزی اهواز: همگام با تأسیس دانشسراهای کشاورزی در اغلب نقاط کشور، در اهواز نیز این آموزشگاه برای تربیت نیروی علمی و متخصص در زمینه کشاورزی تأسیس شد. در سال تحصیلی ۳۲-۱۳۳۱ تعداد دانش‌آموزان کلاس اول آن ۲۲ نفر و کلاس دوم چهار نفر و در سال بعد تعداد کل دانش‌آموزان آن نزدیک به ۵۰ نفر بود. در سال ۳۳-۱۳۳۲ ریاست دانشسرا بر عهده مهندس اژدری، فارغ‌التحصیل دانشکده کشاورزی بود. مهندس نادری و مهندس جنابی در امر تدریس دروس کشاورزی با وی همکاری می‌کردند و آقای نیرومند، فارغ‌التحصیل دانشسرا، نظارت و سرپرستی دانشسرا را برعهده داشتند. بودجه دانشسرای شبانه‌روزی کشاورزی سالیانه در حدود پانصد هزار ریال بود. محل دانشسرای کشاورزی قبلاً در دانشسرای مقدماتی پسران، که تا سال ۳۳-۱۳۳۲ دو سال از انحلال آن می‌گذشت، واقع بود، ولی عملیات کشاورزی دانش‌آموزان در باغ کشاورزی که در سه کیلومتری اهواز واقع بود (احتمالاً محل کنونی هنرستان کشاورزی در جاده کوت عبدالله) انجام می‌شد. زمین زیر کشت آن حدود ۴۰۰ هکتار بود که طبق تصویب‌نامه هیئت‌وزیران در اختیار دانشسرای کشاورزی گذاشته شد. این دانشسرا دارای یک ماشین برای حمل‌ونقل دانش‌آموزان بود.

نتیجه‌گیری

آنچه از منابع نوشتاری و گفت‌وگوها و دیدارهای نگارنده با افراد کهن‌سال آگاه به تاریخ آموزش و پرورش و دیدن اسناد و مدارک آموزشی و آمارهای اداری و مالی در خصوص موضوع موردپژوهش استنباط می‌شود، این است که اهواز به‌عنوان یک شهرستانی دارای

اهواز از حدود
۱۰۰ سال پیش
در مسیر توسعه
آموزشی قرار گرفت

فراز و نشیب‌های تاریخی، بالاخره از حدود ۱۰۰ سال پیش در مسیر توسعه آموزشی قرار گرفت؛ به‌ویژه از زمانی که حکومت شیخ خزعل در خوزستان برچیده شد و دولت مرکزی اقتدار خود را در استان به نمایش گذاشت و اهواز به مرکز استان تبدیل شد، مورد توجه و عنایت بیشتری واقع شد. حضور نظامیان از یکسو و نفوذ شرکت نفت انگلیس و ایران از سوی دیگر، به پیشرفت آموزش و پرورش در اهواز کمک کرد. با کمک شرکت نفت و مساعدت بعضی فرماندهان نظامی و البته همیاری بسیار صمیمانه بازرگانان و بازاریان اهواز از قبیل احمد عجم، کمیلی زاده، صمیمی و تعدادی دیگر، مدارس رو به رشد و ترقی نهادند و مردم نیز با دیدن نتایج علمی و دانش‌افزایی فرزندان خود بیشتر به امر آموزش نوین و استقبال از مدارس جدید روی آور شدند. به‌طور نمونه، دبستان دانش پهلوی در سال ۱۳۰۴ تعداد ۱۴۵ نفر و در سال تحصیلی ۲۴-۱۳۲۳ تعداد ۴۸۴ نفر دانش‌آموز داشته است. تقریباً همه دبستان‌ها و دبیرستان‌های اهواز به‌جز مدارس دخترانه که به دلایل اجتماعی و فرهنگی رشد کمتری داشته‌اند، همین میزان رشد را تجربه کرده‌اند. در این دوره، مدرسان و دبیران دانشمندی مانند زنده‌یادان سید محمد محیط طباطبایی و دکتر محمد معین در این شهر تدریس کرده‌اند. مدیران بسیار شایسته‌ای در مدارس این شهر مدیریت کرده‌اند؛ افرادی مانند زنده‌یاد خسرو مؤدب، بنیان‌گذار آموزش و پرورش در خوزستان؛ شهید محمدجواد شرافت، محمدباقر نیرومند و تعدادی دیگر. آمارها حکایت از پیشرفت و تغییر رفتار اجتماعی جوانان اهوازی دارد. تشکیل انجمن‌های علمی مانند انجمن روزنامه‌نگاری، انجمن سالنامه، انجمن کتابخانه، انجمن سخنرانی، انجمن هنر و موسیقی، به این تغییر رفتارها کمک کرده است. البته در این مسیر شاهد برخی ناملایمات نیز بوده‌ایم. فقر و بیماری‌های واگیردار و درگیرشدن در جنگ ناخواسته جهانی دوم، از جمله این موانع بوده‌اند.

منابع

۱. آمار آموزش و پرورش سال تحصیلی ۵۵-۱۳۵۴. وزارت آموزش و پرورش. زیر نظر خانم روح‌انگیز سهراب، مدیر کل دفتر هماهنگی برنامه‌ها و همکاران.
۲. اسناد و بایگانی اداره کل آموزش و پرورش استان خوزستان: انقلاب اسلامی در اهواز. محمدرضا علم. جلد دوم. مرکز اسناد انقلاب اسلامی. ۱۳۸۶. چاپ اول. تهران.
۳. تقی زاده. محمد. تاریخ اهواز. ۱۳۸۴. چاپ اول. بشیر علم و ادب. تهران.
۴. خاطرات کهن مردان خوزستان. گروه تحقیقاتی. انتشارات دانشگاه - جندی‌شاپور. اسفند ۲۵۳۶ (۱۳۵۶). نشریه شماره ۱۰۸.
۵. راپرت ۳۵ ماهه معارف خوزستان (از اول شهریورماه ۱۳۰۴ الی آخر تیرماه ۱۳۰۷). دوره تصدی میرزا حسین‌خان امید، عضو سابق وزارت جلیله معارف و اوقاف. مطبوعه شوش محمده. شعبه مطبوعه خوزستان ناصری. مطبوعه فردوسی تهران.
۶. سالنامه فرهنگ خوزستان. سال تحصیلی ۲۲-۱۳۲۱. اولین نشریه انجمن - سالنامه فرهنگ خوزستان. چاپخانه همدوسی.
۷. سالنامه فرهنگ خوزستان. سال تحصیلی ۲۴-۱۳۲۳. دومین نشریه انجمن - سالنامه فرهنگ خوزستان. شرکت چاپخانه تابان.
۸. سالنامه فرهنگ خوزستان سال تحصیلی ۲۵-۱۳۲۴. سومین نشریه انجمن - سالنامه فرهنگ خوزستان. چاپخانه تابان. تهران.
۸. سالنامه فرهنگ خوزستان سال تحصیلی ۲۶-۱۳۲۵. مقدمه علی پورمند. شرکت سهامی چاپ.
۹. سالنامه فرهنگ خوزستان. سال تحصیلی ۳۳-۱۳۳۲. تنظیم ابوالحسن فیاضی و ایرج جهانشاهی. چاپخانه کاویان. تهران.
۱۰. سالنامه آماری وزارت آموزش و پرورش. مرکز برنامه‌ریزی منابع انسانی و فناوری اطلاعات وزارت. سال تحصیلی ۹۵-۱۳۹۴. گفت‌وگو با آقای الله کرم ایلخا، پیشکسوت آموزش و پرورش خوزستان (فایل گفت‌وگو نزد نگارنده است).
۱۱. گفت‌وگو با آقای رجبعلی سوداگر، پیشکسوت آموزش و پرورش خوزستان (فایل گفت‌وگو نزد نگارنده است).
۱۲. گفت‌وگو با آقای عبدالکاسم علی نژاد، پیشکسوت آموزش و پرورش خوزستان (فایل گفت‌وگو نزد نگارنده است).
۱۳. گفت‌وگو با آقای جهانگیر احمدی، پیشکسوت آموزش و پرورش خوزستان (فایل گفت‌وگو نزد نگارنده است).
۱۴. گفت‌وگو با آقای یونس اهوازیان، دبیر ریاضی، بازنشسته آموزش و پرورش اهواز (فایل گفت‌وگو نزد نگارنده است).
۱۵. گفت‌وگو با آقای حبیب‌الله کردونی، پیشکسوت و کارمند پیشین آموزش و پرورش خوزستان (فایل گفت‌وگو نزد نگارنده است).
۱۶. گفت‌وگو با آقای غلامحسین در آسیابی، مدیرکل آموزش و پرورش خوزستان در سال‌های ۸۷-۱۳۸۶ (فایل گفت‌وگو نزد نگارنده است).
۱۷. مقایسه آمارهای وزارت آموزش و پرورش در سال‌های تحصیلی ۵۶-۵۵ و ۷۰-۶۹ اداره کل روابط عمومی وزارت آموزش و پرورش. بهمن ۱۳۷۰.